

Kondor M. Yu.,
 orcid.org/0000-0002-4775-530X

CHARACTERISTICS OF THE MAIN COMPONENTS OF THE STRUCTURE OF COMMUNICATIVE COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS OF PROFESSIONAL TRAINING

The article shows that the change of the educational paradigm of our state requires a revision of the models of the formation of the main professional competencies of future teachers of vocational training. To develop measures for the pedagogical formation of the formation of communicative competence of future teachers of vocational training, analysis, and generalization of existing theories of the content of the studied phenomenon. This allowed us to identify the key components of the structure of communicative competence (motivational, epistemological, activity, and evaluation). Based on the works and models of Canale and Swain, the author's interpretation of the concept of "communicative competence" is introduced. It is shown that when developing models of "communicative competence of future teachers of vocational training" along with the linguistic component (part of the epistemological component) it is necessary to teach the pragmatic component of communicative competence (sociological, discursive, strategic), which will increase communication efficiency and more accurately assess. The peculiarities of the socio-cultural component of communicative competence are revealed, which reflect the content of information coverage, which corresponds to the data within the general social and cultural context of communication, according to pragmatic factors determined by different language use options. The main parameters that reflect the pragmatic component of communicative competence are given.

It is established that the lack of knowledge about social norms or cultural traditions will lead to much greater problems in professional communication between students and teachers than language error or lack of vocabulary, during the curriculum formation of communicative competence of future teachers should be based not only on grammar but also on the conceptual and functional paradigm.

Key words: competence, structure, components, communication, vocational training, formation, disparate communication, communicative competence, future teachers of professional training.

Дата надходження статті: 07.11.2020 р.

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор Кулик Є. В.

УДК 378.14(410) "19/20":656.61(043)

DOI <https://doi.org/10.37915/pa.vi46.122>

Красновська І. П.,
 orcid.org/0000-0003-1258-0754

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ МОРЯКІВ

У статті розглянуто й уточнено поняття комунікативної компетентності морських фахівців, а також обґрунтовано важливе значення комунікативної компетентності морського фахівця в професійній діяльності.

Зазначено умовний поділ процесу становлення трьох історичних періодів вивчення комунікативної компетентності. Наприкінці 60-х – на початку 70-х років ХХ століття було зроблено перші спроби визначити комунікативну компетентність у межах уміння застосовувати лінгвістичну компетентність у різноманітних ситуаціях. Поступово сутність і структуру комунікативної компетентності було розширено та наповнено новим змістом. Від 80-х років минулого століття комунікативна компетентність аналізується вченими з урахуванням психологічного підґрунтя особистості. Починаючи з 2000 рр. активно

* © Красновська І. П.

впроваджують комунікативний підхід в освітніх закладах із професійною підготовкою фахівців різних галузей.

Проаналізовано науковий доробок вітчизняних і зарубіжних дослідників Ю. Ємельянова, Л. Петровської, М. Пентиліук, Д. Хаймза, Н. Хомського, С. Савіньона, М. Свейна щодо сутності даного поняття. У своїх працях вони доводять, що під комунікативною компетентністю слід розуміти застосування вербальних та невербальних засобів спілкування під час навчання та виховання з метою взаємодії з людьми в різних соціально-побутових ситуаціях. Комунікативні компетенції, які базуються на знаннях, вміннях, навичках, способах комунікативної діяльності і проявах емоційно-ціннісного ставлення до неї, є складовими основи комунікативної компетентності.

На основі аналізу наукової літератури запропоновано визначення поняття «комунікативна компетентність» морських фахівців. Виявлено, що вона є ключовою компетентністю робітників морського профілю, оскільки особливість специфіки професії вимагає постійного контакту між людьми та виконання ними щоденних обов'язків.

Ключові слова: поняття, особистість, спілкування, комунікація, комунікативний підхід, комунікативна компетентність, знання, уміння, навички.

Постановка проблеми. Завдяки новим технологіям та автоматизації торгових суден значно вдалося знизити показник втрат. Але статистика щодо нещасних випадків, пов'язаних з людським фактором, залишається стабільно високою. На жаль, повна і детальна картина аварійності на морі існує тільки в закритих матеріалах. Тому основним джерелом інформації є лише окремі статті в журналах чи газетах. Утім, на основі аналізу лише цих матеріалів можемо дійти висновку, що третину всіх нещасних випадків становить проблема комунікації.

Відповідно до Міжнародної конвенції про стандарти підготовки, дипломування моряків та несення вахти (ПДНВ, 2010), кожна держава вимагатиме від крюїнгової компанії забезпечення того, щоб на судах постійно підтримувалося ефективне усне спілкування (ІМО, 2011). Це зумовлено особливостями самої професії через те, що за останні роки збільшилась кількість міжнародних торгових суден з інтернаціональними екіпажами, де головним засобом функціональної комунікації є іноземна мова. Саме тому, щоб уникнути проблем під час спілкування, які можуть спричинити непорозуміння між членами екіпажу у разі виконання ними функціональних обов'язків, швидко діяти в екстремальних ситуаціях, бути здатними порозумітися з представниками портової влади, морські фахівці повинні мати не тільки відповідні професійні знання, а і практичні навички.

Отже, для ефективної праці на судах потрібні не лише морські фахівці з якісною фаховою освітою, але й люди з високим рівнем сформованості комунікативної компетентності.

Аналіз досліджень. Однією зі складових професійної компетентності є її комунікативний аспект. Багато вітчизняних науковців досліджували у своїх працях питання комунікативної компетентності, а саме: Н. Бібік, М. Вятютнев, Ю. Ємельянов, Ю. Жуков, М. Заброцький, І. Зимняя, В. Кан-Калик, Л. Петровська та ін. Серед зарубіжних учених слід зазначити наукові дослідження Д. Ларсен-Фрімана, І. Ливенстоуна, Дж. Равена, С. Савіньона, М. Свейна та ін. Формуванню комунікативної компетентності представникам різних професій присвятили свої дисертаційні дослідження такі вчені: І. Когут, С. Симоненко, М. Тимофієва, І. Чеботарьова, Л. Шиянюк.

Науковцями було розглянуто особливості розвитку комунікативної компетентності та її основні складові в процесі професійного становлення, систематизовано основні підходи до розуміння предмета комунікації, формування здатності організовувати та здійснювати спілкування з іншими людьми. Проте,

предметом наукових досліджень не було поняття комунікативної компетентності майбутнього фахівця у сфері морської освіти.

Мета статті полягає у визначенні та обґрунтуванні сутності поняття «комунікативна компетентність» та його важливості при підготовці морських фахівців.

Виклад основного матеріалу. Потребою сьогодення є застосування інформаційних технологій на професійному рівні, провідними тенденціями яких є спілкування та комунікація. Відтепер спілкування – не лише обмін інформацією, а ще й один із засобів впливу. Проектом «Оцінювання та викладання навичок XXI століття», який презентували в Лондоні (2010 р.) під час Всесвітнього форуму з навчання та технологій, було визнано комунікацію як основну складову праці в сучасному світі, що є ґрунтовним підтвердженням вище сказаного [2].

Термін «комунікативна компетентність» (від лат. communico – роблю загальним, зв'язую, спілкуюся і competens (competentis) – здатний) означає сукупність знань про норми і правила ведення природної комунікації – діалогу, суперечки, переговорів тощо [3].

Американський лінгвіст Д. Хаймз вперше заговорив про комунікативну компетентність і в 1972 році ввів цей термін у науковий обіг. У своєму доробку він визначив знання, які необхідні мовцю для того, щоб бути компетентним та досягати успіху під час спілкування в середовищі іншомовної культури [10, с. 271]. Проблематика Д. Хаймза викликала неабиякий інтерес у науковців і, починаючи з 70-х рр. минулого століття, розпочалася наполеглива робота над дослідженням комунікативної компетентності. Слід зазначити і міжнародні організації (ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, Міжнародний департамент стандартів для навчання, досягнення та освіти, Організація Європейського Співробітництва та розвитку), які не залишилися осторонь проблеми формування компетентностей, у тому числі й комунікативної.

У своїй праці професор Л. Бірюк запропонувала умовно виділити такі історичні періоди вивчення комунікативної компетентності як: передкомунікативний (60-70-ті рр. ХХ ст.), комунікативний (80-90-ті рр. ХХ ст.), комунікативно-компетентнісний (2000 рр. – сьогодення) [1].

Упродовж першого періоду (60-70-ті рр. ХХ ст.) поняття «мова» та «мовлення» трактуються науковцями як синонімічні. Характерним для 70-х років було тлумачення терміна «розвиток мовлення» як діяльності з комунікативною направленістю. Не зв'язне мовлення, а виконання вправ на збагачення лексичного запасу та написання творів здобувачем освіти було основною дидактичною одиницею. Науковці також активно працюють над розробкою комунікативного підходу до організації викладання та навчання іноземних мов. Механізми, закономірності, структура комунікації та комунікативні вміння не залишилися поза увагою дослідників.

Для другого періоду (80-90-ті рр. ХХ ст.) характерним є не просто засвоєння навчального матеріалу, а й збагачення знаннями, які здобувачі освіти можуть застосувати для свого подальшого професійного розвитку. Психологи активно досліджують психологічне підґрунтя формування комунікативної компетентності.

Третій період (2000 рр. – сьогодення) – апробація комунікативного підходу в освітніх закладах із професійною підготовкою фахівців різних галузей. Важливість комунікативної компетентності для різних сфер життя визнана всім світом. Так у 2000 р. 12 країн (Австрія, Бельгія, Голландія, Данія, Німеччина, Нова Зеландія, Норвегія, США, Фінляндія, Франція, Швеція, Швейцарія), які були учасниками створеного спільно Федеральним статистичним департаментом Швейцарії та Національним центром освітньої статистики США й Канади міжнародного проекту «Визначення та відбір компетентностей: теоретичні та концептуальні засади» («DeSeCo»), внесли до переліку ключових компетентностей, які впроваджуються в освіту та відповідають запитам сучасного суспільства, комунікативну компетентність.

Сьогоднішні знайти чітке та однозначне трактування поняття «комунікативна компетентність» неможливо в педагогічній літературі, хоча термін не є новим. Це пов'язано з багатоаспектністю тлумачення цього соціального явища, що розглядається з різних точок зору: соціологічної, психологічної, філософської, лінгвістичної. У більшості наукових праць уміння висловлювати свої думки, підтримуючи тим самим контакти з людьми, і є комунікативною компетентністю. Знання, уміння та навички, необхідні для забезпечення вдалого та ефективного спілкування, входять до її складу.

Щодо визначення поняття комунікативної компетентності, то розглянемо варіант тлумачення Л. Петровської, яка присвятила багато своїх робіт цій проблемі. На ранніх етапах дослідження проблеми вона вважала, що комунікативна компетентність є нічим іншим, як частиною компетентності в спілкуванні. Незалежно від виду спілкування, компетентності можна досягти за умови наявності трьох рівнів ідентичності партнерів, а саме: комунікативної, інтерактивної та перцептивної [6]. У своїх пізніх роботах Л. Петровська не розрізняла поняття «компетентність у спілкуванні» та «комунікативна компетентність», лише наголошувала на тому, що компетентність у спілкуванні – це саморозвиток людини та її готовність на психологічному рівні будувати контакти з партнером. Отже, «комунікативна компетентність» складається з певних знань та вмінь, які роблять перебіг комунікативного процесу більш ефективним [7].

На думку вченого Ю. Ємельянова, комунікативна компетентність це здатність людини взаємодіяти з іншими людьми, застосовуючи вербальні та невербальні засоби спілкування. Також важливим фактором є врахування комунікативних можливостей співрозмовника [4].

Заслуговує на увагу думка М. Пентилюк стосовного того, що комунікативна компетентність – це здатність застосовувати навички спілкування за різних обставин та незалежно від середовища. Сформованість комунікативної компетентності особистості – не тільки досконале знання мови, а й уміння нею користуватись в діалогічному й монологічному мовленні, шанобливо ставитися до представників інших культур та їх мов [5].

Ми цілком поділяємо думку вчених щодо трактування поняття комунікативної компетентності, оскільки морські фахівці на психологічному рівні мають бути готовими до спілкування з іншими членами екіпажу, застосовуючи притаманні їм знання, вміння та навички спілкування в діалогічному мовленні незалежно від місця чи ситуації. Для мінімізації непорозумінь під час несення вахти чи виконання ремонтних робіт на судні Міжнародне співтовариство обрало англійську мову як основну для спілкування в змішаних екіпажах, а ІМО розробила словник зі стандартними фразами та навчальні засоби для його забезпечення.

У зарубіжній літературі термін «комунікативна компетентність» з'явився порівняно давно і за останні роки наповнився дещо новим змістом.

Американський лінгвіст Н. Хомський трактував це поняття як граматичні знання для виконання мовної діяльності. Трохи згодом граматичний фактор ставав лише одним із чотирьох параметрів комунікативної компетенції [8].

М. Канал та М. Свейн є авторами теоретичної моделі комунікативної компетентності, яка трактується ними як знання граматики та мови, а також їх взаємозв'язок [9].

На думку С. Савінйон та В. Хутмахер, комунікативна компетентність – це знання мови та здатність мовця здійснювати спілкування, тим самим налагоджуючи взаємозв'язок з іншими людьми [9, с. 34].

Здобувачі освіти морських освітніх закладів належать до фахівців групи професій типу «людина – людина», де домінантним аспектом є комунікативна компетентність. Уміння активно взаємодіяти з людьми, спілкуватися на професійні теми, розуміти накази та адекватно діяти в екстремальних ситуаціях, знаходити та виділяти потрібну

інформацію зводиться до основного змісту праці в цій професійній сфері. Відтак спілкування між членами екіпажу залежить від службових відносин, а саме: стосунки між моряками рівними за посадою та рангом; взаємини капітана та старшого командного (офіцерського) складу; взаємозв'язки молодшого командного (офіцерського) та рядового складу. Важливим під час такого спілкування на судні є вміння моряків вдало застосовувати навички ефективної комунікації (вербальні та невербальні засоби спілкування), обирати належну рольову позицію та уникати конфліктного перебігу та завершення спілкування. Позитивний пошук згоди під час діалогічного спілкування між членами екіпажу та гуманістичне ставлення один до одного, а не спротив, вагомо покращують результативність та роботу моряків.

Специфіка професійної діяльності морських фахівців передбачає тісні міжособистісні відносини в різноманітних екіпажах, на характер яких впливають різні чинники. По-перше, діяльність членів екіпажу спрямована на перевезення вантажу або пасажирів у комерційних цілях. По-друге, ця діяльність суворо регламентована різними конвенціями, вимагає від моряків чіткості, точності, узгодженості під час виконання наказів. По-третє, стосунки між членами екіпажу можуть бути як службовими (регламентуються посадовими інструкціями та нормативними документами) так і неслужбовими (виникають між моряками на основі симпатій, спільних інтересів тощо). Слід також зазначити, що знання іноземної мови як засобу професійного та побутового спілкування входить до переліку обов'язків морських фахівців, які працюють у змішаних екіпажах [11, с. 160].

Висновки. Отже, на основі здійсненого теоретичного аналізу наукових джерел ми дійшли висновку, що комунікативна компетентність є ключовою компетентністю морського фахівця, оскільки особливість специфіки професії вимагає постійного контакту між членами екіпажу та виконання ними обов'язків у чітко регламентованих і важких умовах. Складовими комунікативної компетентності є знання соціокультурних норм мовленнєвої поведінки, спеціальних умінь та навичок ефективно здійснювати (за допомогою вербальних і невербальних засобів спілкування) комунікативну діяльність та орієнтуватися в ситуаціях міжособистісної взаємодії, розуміючи мотиви, наміри, стратегії поведінки членів екіпажу.

Перспективними напрямками подальших досліджень визначаємо розгляд формування комунікативної компетентності в морських освітніх закладах України та розроблення навчально-методичного забезпечення, основою якого був би досвід морських освітніх закладів Великобританії.

Список використаних джерел:

1. Бірюк Л. Я. Ретроспектива формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя в процесі професійної підготовки. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2015. Вип. 52. URL : http://library.udpu.org.ua/library_files/psuh_pedagog_prob1_silsk_shkolu/52/1.pdf
2. Вторнікова Ю. С. Комунікативна компетентність у структурі ключових компетентностей громадян Європи. *Витоки педагогічної майстерності* : зб. наук. пр. Сер.: Педагогічні науки. 2011. Вип. 8 (2). С. 88–94. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vpm_2011_8%282%29_20
3. Гез Н. И. Формирование коммуникативной компетенции как объект зарубежных методических исследований. *Иностранные языки в школе*. 1985. № 2. С. 17–24.
4. Емельянов Ю. Н. Теория формирования и практика совершенствования коммуникативной компетентности. Москва : Просвещение, 1995. 183 с.
5. Пентилюк М. І. Наукові засади комунікативної спрямованості у навчанні рідної мови. *Укр. мова і літ. в шк.* 1999. № 3. С. 8–10.
6. Петровская Л. А. Развитие компетентного общения как одно из направлений оказания психологической помощи. Введение в практическую социальную психологию: учебное пособие / под ред. Ю. М. Жукова, Л. А. Петровской, О. В. Соловьевой. Москва : Смысл, 1999. С. 150–166.

7. Петровская Л. А. Теоретические и методические проблемы социально-психологического тренинга. Москва : МГУ, 1982. 168 с.
8. Хомский Н. Язык и проблемы знания. *Вестник МГУ*. 1995. № 4. С. 130–157.
9. Canale M., Swain M. Theoretical Bases Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing. *Applied Linguistics*. 1980. № 1. Pp. 1–47.
10. Hymes D. On Communicative competence / *Sociolinguistics* by J. B. Pride, J. Holmes. Harmondsworth: Penguin, 1972.
11. STCW. International Convention on Standards of Training, Certification and Watchkeeping for Seafarers, 1995 (amended in 2010). URL : http://www.seajobs.ru/sea_programms/STCW95.pdf

References:

1. Biriuk, L. Ia. (2015). Retrospektyva formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia v protsesi profesiinoi pidhotovky [Retrospective of the formation of future teacher's communicative competency in the process of professional training]. *Psykhologo-pedahohichni problemy silskoi shkoly*, 52. Retrieved from http://library.udpu.org.ua/library_files/psuh_pedagog_probl_silsk_shkolu/52/1.pdf [in Ukrainian].
2. Vtornikova, Yu. S. (2011). Komunikatyvna kompetentnist u strukturi kliuchovykh kompetentnostei hromadian Yevropy [Communicative competency in the structure of key competences of European citizens]. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti: zb. nauk. pr. Ser.: Pedahohichni nauky*, 8(2), 88-94. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/vpm_2011_8%282%29_20 [in Ukrainian].
3. Gez, N. I. (1985). Formirovanie kommunikativnoi kompetentcii kak obekt zarubezhnykh metodicheskikh issledovaniy [Formation of the communicative competency as an object of foreign methodological research]. *Inostrannye yazyki v shkole*, 2, 17-24 [in Russian].
4. Emelianov, Iu. N. (1995). *Teoriia formirovaniia i praktika sovershenstvovaniia kommunikativnoi kompetentnosti* [The theory of formation and practice of improving communicative competency]. Moskva: Prosveshchenie [in Russian].
5. Pentilyuk, M. I. (1999). Naukovi zasady komunikativnoi spryamovanosti u navchanni ridnoi movi [Scientific principles of communicative orientation in teaching the native language]. *Ukrainska mova i literatura v shkoli*, 3, 8-10 [in Ukrainian].
6. Zhukova, Iu. M., Petrovskaia, L. A., & Soloveva, O. V. (Ed.) (1999). *Razvitie kompetentnogo obshcheniia kak odno iz napravlenii okazaniia psikhologicheskoi pomoshchi. Vvedenie v prakticheskuiu sotcialnuiu psikhologiiu: uchebnoe posobie* [Development of competent communication as one of the ways of psychological assistance. Introduction to practical social psychology: textbook]. Moskva: Smysl [in Russian].
7. Petrovskaia, L. A. (1982). *Teoreticheskie i metodicheskie problemy sotcialno-psikhologicheskogo treninga* [Theoretical and methodological problems of social and psychological training]. Moskva: MGU [in Russian].
8. Khomskii, N. (1995). Yazyk i problemy znaniya [Language and problems of knowledge]. *Vestnik MGU*, 4, 130-157 [in Russian].
9. Canale, M., & Swain, M. (1980). Theoretical Bases Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing. *Applied Linguistics*, 1, 1-47 [in English].
10. Hymes, D. (1972). On Communicative competence. *Sociolinguistics* by J. B. Pride, J. Holmes. Harmondsworth: Penguin [in English].
11. STCW (1995). International Convention on Standards of Training, Certification and Watchkeeping for Seafarers (amended in 2010). Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/vpm_2011_8%282%29_20 [in English].

Krasnov's'ka I. P.,
orcid.org/0000-0003-1258-0754

THEORETICAL JUSTIFICATION OF COMMUNICATIVE COMPETENCY OF FUTURE SEAFARERS

The article considers and clarifies the concept of communicative competency of marine specialists, as well as substantiates the importance of communicative competency of a marine specialist in his professional activities.

The conditional division of the formation process of three historical periods of studying communicative competency is indicated. In the late 1960s – early 1970s of the XX century, the first attempts were made to define communicative competency within the ability to apply linguistic competency in various situations. Gradually, the essence and structure of communicative competence was expanded and filled with new content. Since the 1980s of the last century, communicative competency has been analyzed by scientists taking into account the psychological basis of personality. Since 2000, the communicative approach has been actively implemented in educational institutions with professional training of specialists in various fields.

The scientific achievements of domestic and foreign researchers on the essence of this concept are analyzed. In their scientific works, they argue that communicative competency should be understood as the use of verbal and nonverbal means of communication during education and upbringing in order to interact with people in different social and domestic situations. Communicative competencies, which are based on knowledge, skills, abilities, ways of communicative activity and manifestations of emotional and value attitude to it, are components of the basis of communicative competency.

Based on the analysis of the scientific literature, the definition of the concept of “communicative competency” of marine specialists is proposed. It has been found to be a key competence of maritime workers, as the specificity of the profession requires constant contact among people and the performance of their daily duties.

Key words: concept, personality, communication, communicative approach, communicative competency, knowledge, skills, abilities.

Дата надходження статті: 16.10.2020 р.

Рецензент: доктор педагогічних наук, доцент Ляшкевич А. І.

УДК 378.147.016:656.61.052

DOI <https://doi.org/10.37915/pa.vi46.123>

Літвиць Л. В.*

orcid.org/0000-0001-6443-3321

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ЦІННІСНА СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ МОРСЬКОЇ ГАЛУЗІ

У статті наголошено, що потреби розвитку морського та річкового транспорту, а також світового комерційного мореплавства, обумовили необхідність підготовки висококваліфікованих конкурентоздатних фахівців морської галузі.

Зазначено, що актуальності набуває проблема міжкультурної взаємодії, яка тісно пов'язана з проблемою формування особистості, спроможної до толерантного міжкультурного спілкування.

На основі аналізу констатовано, що потреба у толерантному фахівцеві морської галузі зумовлена плюралізмом ідеологій. Саме такий фахівець здатен побудувати конструктивний професійний діалог, співпрацювати з представниками та культурою інших країн

У статті узагальнено наукові погляди на поняття «толерантність» та акцентовано увагу на тому, що проблема толерантності в контексті професійної підготовки морських фахівців потребує особливої уваги.

Обґрунтовано той факт, що майбутній фахівець повинен мати розвинені комунікативні якості, що дозволяють йому швидко адаптуватися до вимог замкнутого колективу, успішно співпрацювати з колегами, у тому числі у процесі міжкультурної взаємодії.

* © Літвиць Л. В.